

Saltets kulturhistoria

Återutgivning av text från 1873

**En gratis e-bok från
e-boksforlaget.se**

**Fakta om salt
- Återutgivning
av text från 1873**

Redaktör: Josef Robertsson

Copyright © 2016 Mikael Jägerbrand
Virvelvind Förlag, Lysekil
Mer info: www.e-boksforlaget.se

Förord

I den här e-boken får du veta mer om salt.

Du får lite historiska fakta och mängder av detaljer om produktionen av salt i olika länder och världsdelar.

Den här texten publicerades 1873 i den svenska tidskriften "Svenska Familj-Journalen".

Den här e-boken publicerades på sajten e-boksforlaget.se i mars 2016. Du får gärna länka till den här e-boken eller skicka vidare e-boken till vänner och bekanta. Du får till och med ladda ner den och sprida den vidare på din egen sajt eller blogg – men då kan vi inte göra eventuella ändringar, rättelser eller kompletteringar.

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

Fakta om salt

Den här texten publicerades ursprungligen år 1873 i tidskriften "Svenska Familj-Journalen" med rubriken "Saltet". Artikeln publicerades anonymt.

Så långt tillbaka, som någon historia går, se vi att saltet varit både känt och värderadt. I Österlandet är bruket att dela salt och bröd af ålder en symbol af gästfriheten och vänskapen, och denna sed är så gammal, att ingen torde säga när eller hvarföre den uppkommit. Redan i de äldsta språkbruk begagnas det i figurlig och icke- figurlig betydelse.

"Sale et facitiis Cæsar vicit omnes", säger Cicero. – Cæsar öfverträffade alla i salt och skämt. Till och med soldaten fick ett *sal-arium*, en saltpenning, af hvilken orsak är svårt att förstå, emedan salt har egenskapen att reta törst och matlust, men soldaten har i alla tider haft lika godt förråd på båda delarne, som i allmänhet brist på medel att tillfredsställa dessa behof.

Saltet uppträder i naturen uti fyra olika hufvudformer: såsom beståndsdel af hafsvattnet, såsom bergsalt och, hvad som nära sammanhänger dermed, i saltkällor samt slutligen i stillastående

saltsjöar och saltöknar. Hafsvattnet synes dock vara den moderlut, hvaraf allt salt ursprungligen uppstått; saltsjöar, saltöknar samt aflagringsarna i kalkbergen eller de derur framsipprande saltkällorna hafva alla sitt ursprung från en tid, då hafsvattnet svallade öfver de ställen, der salt förefinnes.

Tusen skålpund hafsvatten innehålla tjugufem skålpund rent och omkring nio och ett halft skålpund bittersalt. Hvarifrån detta rena och bittra kommer, vet ingen dödlig. Då det bittra saltet i allmänhet är lösligare än det rena, så kan man genom afdunstning i stort skilja dem från hvarandra.

I nordligare trakter, såsom i Skotland, kokas det omedelbarligen i jernpannor; i södern, der flacka stränder och düner förekomma, har man deremot saltgårdar, *marais salans*. Vid nedre Charente och Loire är många qvadratmils vidd upptagen utaf dylika saltgårdar; de bestå af stora, med lera tillstampade bassiner, i hvilka hafsvattnet släppes in och sedan får fördunsta.

Hvad solen uträttar i södern, det gör kölden i norden. I Sibirien och Okotska hafvet skiljer man saltet från vattnet genom att låta detta frysa till is — saltet fryser icke, utan afsöndrar sig från vattnet, samlas derpå i högar, alla lösliga bittersalter från-skiljas och så är saltet ätbart.

I de klara saltkristallerna finnas, hvad som för mången nog låter alldeles otroligt, millioner små djur med kött och blod. De små varelserna voro en gång helt muntra och lifliga, de förlustade sig i saltgroparne vid hafvet; men en dag sken solen hett, då stelnade elementet helt plötsligt och de små djuren voro med

ens förvandlade i salt, liksom Lots hustru, och såsom hon konserverade för alltid. Under mikroskopet kan man ännu se dessa små djurkroppar. Ja, när arbetarne vid Berchtesgaden¹ hafva upplöst det ljusröda salt, som der upptages, så bortkasta de den olösliga återstoden, emedan den genast börjar jäsa och ruttna, hvaraf till och med den okunnige kan sluta att deri finnes kött, som först efter så lång död öfvergår till förruttelse. I Wieliczka finnes ett tolf fot mäktigt lager af s. k. knistersalt; löser man en större mängd deraf, så börjar det plötsligt att spraka och knastra. Det är pressad kolvätegas, som genom lösning i vatten får luft och spränger de tunna kristallväggarne med en svag knall — återstoden af organiska väsen. Löses saltet under mikroskopet, så börjar genast en mängd små gaskulor att röra sig i vattnet, så att hela massan ser ut att på en gång hafva blifvit lefvande. Det gifves salt, som af sådana bituminösa ämnen erhåller en fullkomligt svart färg. Saltets substans har dermed intet att skaffa, ty den är färglös och består blott af de två kemiska ämnena *chlor* och *natrium*.

Mot solstrålarne förhåller sig saltet ganska egendomligt; under det alla fasta kroppar absorbera solstrålarne och värmas deraf, så låter saltet dem passera igenom sig utan att förändras. En saltskifva, begagnad till kakelugnsskärm, skulle vara ungefär som att hafva ingen, under det is förhåller sig alldeles motsatt och absorberar nästan alla solstrålar som träffa dess yta. Detta är hos saltet en högst märkvärdig egenskap. Kommer det i eld, så

1 Ett saltverk i Baiern.

smälter det, men knappt har detta skett, så springer det i luften, d. v. s. det förflygtigas.

Saltet löses, som bekant, lätt i vatten. Rent salt löser sig i nästan samma mängd i kallt som i varmt vatten och visar åter häri en märkvärdig egenskap. Andra salter, t. ex. alun, äro 520 gånger lösligare i varmt vatten än i kallt. Vid kokningen af saltkällvatten, afsätter sig saltet i små kristaller vid kokkärlet och uppsamlas efter hand. Ju snabbare vattnet afdunstar, ju finare blir saltet; när afdunstningen går långsamt blifva kristallerna desto större.

De stillastående saltsjöarne äro, kan man säga, verkliga förrådsammare. Alla sjöar utan aflopp pläga vara salthaltiga, i synnerhet i trakter, hvilka förr bildat hafsbottnen. Hvem har icke i våra dagar hört talas om mormonernas saltsjö? om de uttorkade saltpannorna i Afrika, dem Livingstone beskrifvit och hvilka med sin glittrande spegel bedraga den törstige vandraren? Eltonsjön i nedre Wolga-steppen, norr om Kaspiska hafvet, är tre mil lång och två mil bred, med så grundt vatten, att den kan vadas öfver, och lemnar årligen en skörd af en och en half million, stundom till och med fyra millioner centner salt! Saltet afsätter sig i en skorpa på botten och arbetet med dess upptagning är utomordentligt svårt. Det verkar nämligen så smärtsamt på huden, att man måste, till och med på hästarne, omlinda benen med tyg. Arbetarne söka att, så godt sig göra låter, skydda sig genom höga och vattentäta stöflar. För att kunna gå på bottenlammet binda de brädlappar under fötterna, men ve den olycklige,

för hvilken saltskorpan brister! Han finner en säker död i bottengyttjan. Det är intet tvifvel underkastadt, att saltet tillföres sjöarne genom floder, hvilka draga det ur jorden, särdeles i trakter som en gång stodo under hafvet och vid sin höjning blott småningom befriades från hafsvattnet.

Huru mycket ved och arbete skulle ej sparas om man sluppe koka saltet! Befolkningen omkring Wieliczka äter blott bergsalt, saltvattnet låter man rinna bort i Weichseln. Wieliczka är ett kaos af gips och slamm, sjuhundra fot djupt; deri har saltet afsatt sig, djupare i oregelbundna lager, närmare jordytan i runda hålör. Många af dessa så kallade "kammare" äro byggda och man träder in i salar af sexhundra till sexhundra fots längd, nittio fots bredd och hundratjugusex fots höjd. Sjelfva staden ligger på en sådan salthåla, tretusen fot bred och sjuhundrasextiotre fot djup, och hela grunden liknar en hålig badsvamp. Två tusen millioner kubikfot upparbetadt salt hafva lemnat en labyrint af gångar, som sammanlagda skulle hafva en längd af åttiosex svenska mil. Menniskorna som lefva nere på detta djup äro bleka, men muskulösa, grufhästarne se vanligtvis ej dagsljuset sedan de en gång kommit ned, men befinna sig ganska väl, se skinande och välfödda ut; ja, om djuren magra uppe på jorden, skickar man ned dem i grufvorna för att äta upp sig. Vid vårens början händes ofta att hela skogar plötsligt försvinna och uppenbara mäktiga saltlager. Ofantliga rikedomar ligga här obegagnade och vänta på framtiden.

Annorlunda är det i de österrikiska alperna. Der höja sig salt-

bergen i runda, gigantiska pucklar emellan skyhöga kalk- och dolomitklippor. Detta salt är bemängdt med en jordart och kan icke ätas oberedt. Man leder dit vatten, der sådant saknas, från närliggande högre berg, och detta vatten löser och för med sig af det i berget befintliga saltet. De österrikiska saltverken lemna årligen en och en half million centner för de tyska provinsernas behof.

England har koncentrerat hela sin oerhörda saltproduktion på en punkt, vid Northwich, ej långt från Liverpool. Kanaler, jernbanor, vatten, kol och två saltlager af 12 och 102 fots mäktighet bilda en saltindustri, som ingenstädes i verlden finner sin like. Tjugu millioner centner utkokas årligen på ett enda ställe! Winsford har fyrtio, Northwich tjugunio saliner.

Saltet är en af dessa märkvärdiga kryddor, hvars bruk stiger med den växande kulturen. De oerhörda naturliga förråderna, af hafvet städse förnyade, ligga dock så ojemnt utbredda öfver jorden, att priset blir mycket vexlande. Vid Guldkusten i Guineaviken köper man t. ex. ett par slafvar för en näfve salt – näst guld är saltet der den förnämsta varan! I Abyssinien går bergsaltet som mynt och der säljer brodern sin syster och modern sitt barn för några nypor af denna krydda. I det gamla kulturlandet China finnas milsvida områden med ofantliga salthålor. Ur dessa saltlager frambryta äfven ofta brännbara gaser med ofantlig våldsamhet. Med denna gas icke blott upplyser man bostäderna, utan man leder den äfven genom bamburör direkte under saltkittlarne.

Ehuru de kompakta saltlagren i tidernas längd skola tömmas ut, behöfver man dock ej frukta att någon saltbrist skall uppstå: hafvet blir ändå kvar och detta är en saltkittel som tål vid att ösa ur. Man kan därför ej annat än beundra den visa anordning, som i så ofantliga förråder hopat det ämne, hvilket spelar en så stor roll icke blott i det materiela lifvet, så väl djurens som växternas, utan äfven i hela kulturlifvets utveckling.

Viktiga ord och personer

Caesar, Gaius Julius.

[100 f Kr–44 f Kr] Romersk fältherre och makthavare. Var en av det romerska rikets mest framgångsrika fältherrar och erövrade bland annat Gallien. Titeln kejsare är döpt efter Julius Caesar.

Centner.

Viktmått. En centner motsvarade 100 skålpund, alltså 42,5 kilo.

Cicero, Marcus Tullius.

[106 f Kr – 43 f Kr] Romersk författare, talare och politiker. Anses vara en av världshistoriens bästa retoriker.

Fot.

Längdmått. En fot motsvarar 29,6 cm.

Livingstone, David.

[1813–1873] Brittisk missionär och upptäcktsresande. Gjorde flera mycket uppmärksammade resor i Afrika och gjorde flera viktiga upptäckter.

Sale et facetiis Cæsar vicit omnes.

Latin. Betyder ungefär "Cæsar erövrade alla med kvickhet och humor".

Skålpund.

Viktenhet. Ett skålpund är 425 gram.

Fler böcker från E-boksforlaget.se

Här är några flera e-böcker från E-boksforlaget.se

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

På vår sajt hittar du mer information om böckerna samt länkar.

Ett urval av våra e-böcker

001	"Greby gravfält – det vackraste gravfältet i Sverige"	011	"Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
002	"222 galna fakta om filmstjärnor och kändisar"	012	"Forntidens perioder" (1892)
003	"99 galna fakta du inte visste om bad"	013	"Skäggets historia" (1893)
004	"Hollyhotell – triviaboken om kändisar på hotell"	014	"Midvinterns solfest" (1894)
005	"Sølgudens yxa och Tors hammare" (1899)	015	"Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
006	"Svenska djur i folktron" (1898)	016	"Bohusläns bygdeborgar" (1909)
007	"Galna väderrubriker – 155 exempel från kvällstidningarna"	017	"Bohuslänska hällristningar" (1879)
008	"Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)	018	"Kattens kulturhistoria" (1882)
009	"Galna rockstjärnor – 199 otroliga fakta från pop- och rockvärlden"	019	"Ett besök i Venedig år 1878"
010	"250 galna fakta om fotbolls-VM"	020	"Strandgatan i Visby år 1879"
		021	"Märkliga orter i Sverige" (1883)
		022	"Resa på Dalslands kanal år 1877"
		023	"Nyköpings slott" (1877)
		024	"Djurens sömn" (1889)
		025	"Katten i forntida Egypten" (1889)
		026	"Ett besök i Marstrand år 1882"
		027	"Runlejonet i Venedig" (1871)

- 028 "Dryckenskapens faror" (1894)
- 029 "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- 030 "En utflykt på Mälaren år 1871"
- 031 "Kelternas historia" (1883)
- 032 "Jack Uppsprättaren – Världens första bok om seriemördaren Jack the Ripper" (1889)
- 033 "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- 034 "Ett dygn på månen år 1870"
- 035 "Blomsterspråket" (1888)
- 036 "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- 037 "Fynden i Troja" (1878)
- 038 "Skildring af Vestergötland år 1882"
- 039 "Kalmar slotts historia" (1880)
- 040 "Ett besök i Södertälje år 1881"
- 041 "En färd på Donau år 1882"
- 042 "Ringmuren i Visby" (1874)
- 043 "Skildring av Värmland år 1882"
- 044 "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter "
- 045 "Om julens härkomst" (1899)
- 046 "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- 047 "Julen i Skåne på 1820-talet"
- 048 "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- 049 "Skildring av Göteborg år 1882"
- 050 "Skildring av Halland år 1882"
- 051 "Skånska fornminnen" (1853)
- 052 "Norrköpings historia" (1871)
- 053 "Ett besök i Waxholm år 1870"
- 054 "Förbindelse mellan Skandinavien och västra Europa före Kristi födelse" (1889)
- 055 "Vadstena slott" (1875)
- 056 "Skildring av Island" (1870)
- 057 "Husaby kyrka" (1899)
- 058 "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- 059 "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- 060 "Ett besök i Rom år 1870"
- 061 "Orkidéernas historia" (1894)
- 062 "Besök på Helgoland år 1874"
- 063 "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- 064 "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- 065 "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- 066 "Guide till Uppsala år 1875"
- 067 "Skildring av Blekinge år 1882"
- 068 "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- 069 "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- 070 "Skildring av Bohuslän år 1882"
- 071 "Gripsholms slott" (1877)
- 072 "Skildring av Dalsland år 1882"
- 073 "Skildring av Närke år 1882"
- 074 "Skildring av Öland år 1882"
- 075 "Lyxens historia" (1870)
- 076 "Skildring av Stockholm år 1882"
- 077 "Sveriges 33 mest sevärda vikingaplatser"
- 078 "Skildring av Västmanland år 1882"

- 079 "Skildring av Härjedalen år 1882"
- 080 "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- 081 "Ett besök i Visby år 1906"
- 082 "Skildring av Gästrikland år 1882"
- 083 "Skildring av Jämtland år 1882"
- 084 "Gaffelns historia" (1889)
- 085 "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- 086 "Gråfkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- 087 "Bohus fästning" (1869)
- 088 "En resa på Rhen år 1866"
- 089 "Skildring av Gotland år 1882"
- 090 "Falu grufvas historia" (1864)
- 091 "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- 092 "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- 093 "Sveriges hundraser" (1880)
- 094 "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- 095 "Borgholms slottsruin" (1878)
- 096 "Vårt solsystem" (1878)
- 097 "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- 098 "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)
- 099 "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- 100 "Hilmas Alaska" Resguide till guldgräverskans trädgård av cement.
- 101 "Skildring av Ångermanland 1882"
- 102 "Ölands fornminnen" (1874)
- 103 "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- 104 "Tors hammare" (1872)
- 105 "Skildring av Dalälven år 1876"
- 106 "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- 107 "Hällristningarnas ålder" (1869)
- 108 "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- 109 "Sherlock Holmes: »Gloria Scott»"
- 110 "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- 111 "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- 112 "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- 113 "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- 114 "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- 115 "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- 116 "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- 117 "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- 118 "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet. "
- 119 "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"
- 120 "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- 121 "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- 122 "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- 123 "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulle patienten"
- 124 "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"

- 125 "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- 126 "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- 127 "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- 128 "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- 129 "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"
- 130 "Skildring av Södermanland år 1882"
- 131 "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- 132 "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- 133 "Ett besök i Ystad år 1872"
- 134 "Petras helgedomar" (1921)
- 135 "Ett besök i Boxholm år 1885"
- 136 "Resor med luftballong år 1873"
- 137 "Ett fartyg från vikingatiden – fyndet av Tuneskeppet 1867"
- 138 "Skildring av Östergötland år 1882"
- 139 "Ännu fler galna rockstjärnor – 200 otroliga fakta från pop- och rockvärlden"
- 140 "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- 141 "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"
- 142 "Guide till biskötsel" (1885)
- 143 "Ett besök i Roms katakomber år 1870"
- 144 "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- 145 "Citatboken. 222 kändisar om sin ålder och om att bli gamla"
- 146 "SVT-skandaler 1. Den otroliga historien: Så blev "På spåret" filmerna olagliga"
- 147 "Fyra skadade är mindre än fem döda – 444 tjuvlyssnade citat på en kvällstidning"
- 148 "Sherlock Holmes: En studie i rött"
- 149 "Forn tidens sjörövare i Medelhavet" (1870)
- 150 "33 Viking places to visit in Sweden – guidebook to ruins and museum"